

DIÁRIUM

Debreczeni József széljegyzetei

JÁSZI OSZKÁR HALÁLA

Hamilton Armstrong-Fish, ismert amerikai politikus, volt szenátor, a »Foreign Affairs« című, tekintélyes külpolitikai folyóirat szerkesztője nyílt levelet intézett a »Newyork Times«-hez. A politikus szerkesztő, aki azzal szerzett bizonyos megbecsülést, hogy folyóiratát készséggel bocsájtja ellentétes világnézeti megnyilatkozások rendelkezésére, a méltatlankodás hangján írja, hogy a világ és a világsajtó meg sem emlékezett Jászi Oszkár, az évtizedes amerikai emigrációba kényszerült magyar államférfi és társadalomtudós elhunytáról. Negyedhasábon keresztül taglalja a levél Jászi Oszkár pályáját és érdemeit. Ezek közül főként törhetetlenül radikális elvhűségét emeli ki, mellyel elutasította Horthy félf feudális fasiszta reakcióját, éppen úgy mint a »kommunizmus égisze alatt alakult« népi demokráciák eszmeiségét.

Hamilton Armstrong-Fish, az elfogulatlan ismert amerikai politikus a kegyelet iratlan törvényének tett eleget, amikor a nagy amerikai napilap nyilvánossága előtt panaszt emelt a részvétlenség miatt, mely a nyolcvanhárom éves aggastyán elmúlását kísérte. Természetes az is, hogy a lezárult pálya középutas jellegét hangsúlyozza. Azt, hogy Jászi Oszkár élete végéig immunis tudott maradni a marxi szocializmus államalakulatai iránt, azaz nem jutott el a kommunizmus előkészítő gyakorlatáig.

Akik közelebbről ismerték Jászi cselekvő időszakát, akik kortársai voltak az 1918-as fordulatnak, mely e jószándékú és nagy tudású doktrinért egyenesen az íróasztal mellől repítette a forradalmi fordulat barrikádjára, szintén az elismerés virágos szókincséből válogatnak a friss sírra. Hamilton Armstrong-Fish azért dicsérte Jászi Oszkárt, mert — nem jutott el a kommunizmusig, ők — ennek ellenére dicsérik.

A polgári radikalizmus balszárnyának teoretikusaként indult, olyan korban, amikor a sovinizmus egyéni becsület ügye, gavallértempó volt s az emberjesség ama halvány nemzetköziségéhez is, melyet Jászi hirdetett, fizikai bátorság és őszinte önzetlenség szükségeltetett. Különleges tudományos területe a nemzetiségi kérdés volt; a ferencjózsefi Magyarország egyik legfájóbb problémája. Jászi Oszkár előítéletekkel és mítoszokkal szembezálló harcos radikalizmusa itt, ezen a veszélyes területen emelkedett a jövőbelátás magaslataira. Itt végezte a legnagyobb munkát. Érvelése, tudományos gondolkozása itt osztogatta a csapásokat a »faji fölény«, az »ezeréves kultúra« prókátorainak, a »szentistváni állameszme« szűkmellű heroldjainak:

a Rákosi Jenőknak és társaiknak. A dunatáji egymásrautaltság a szellemi egyenranguság és hatáskölcsönösség tudományos hirdetője, a régi Magyarországon élő népcsoportok törekvéseinek értője és támogatója volt Jászi Oszkár. Ebben van és marad munkás, bátor életének jelentősége is. Mert bátorság kellett az ő korában hirdetni, hogy a magyar korona alatt élő nemzetiségek semmiben sem maradnak a magyarság mögött, csupán fejlődésük útja és feltételei térnek el. Volt hite hirdetni, hogy a magyarság épp úgy elnyomott népfaj, mint a monarchia többi rabnépei. A különbség csak annyi, hogy a magyarból rabszolganépek hajcsárját csinálták a nagyhatalmi politika hamiskártyásai. Ilyen irányu munkái: »A nemzeti államok kialakulása és a »Nemzetiségi kérdés« becses adalékai a dunatáji összefogás történelmi kísérleteinek.

Kirándulása a gyakorlat politika terére: 1918-ban a polgári forradalom napjaiban, kisebb jelentőségű. Károlyi Mihály öszirózsás forradalmi kormányában természetesen ő lett a nemzetiségek minisztere, de tenni már semmit se tehetett. A reformok kora lejárt, a revolúció szele elsöpörte Jászit és szándékait; a rabnépek elszakadtak. Később a huszas években tiszteletreméltó harcot folytatott »Jövő« című, Bécsben megjelenő emigrációs lapjában a Horthy-terror ellen, majd Amerikába költözött s az íróasztal embereként érte a halál.

Meg kell még írni róla, hogy »A történelmi materializmus bölcselete« című, elméleti munkájában nem vonja meg elvi elismerését az alkalmazott marxizmus kódexszétől sem, de vérmérséklete s talán, beállítása megakadályozta benne, hogy tényleges harcosává szegődjék az eszmének, melynek elemző magyarázatát a rokonszenv és megértés hangján adja.

MI ÉS A KÜLFÖLDIEK

Nem valami nagy eset, melyről egy panaszrovat számolt be mostanában. Tünetyszerűsége folytán mégis megérdemli, hogy még egyszer, — ki tudja hányadizben, — elgondolkoztasson bennünket a külföldi vendégek kényeztetésének elhibázott szokásáról. Ez a szokás különösen a vendéglátó iparban terjedt el és ilyen, vendéglátóipari túlbuzgalomról panaszodik az érintett panaszos levél is. Arról van szó, hogy egy szállodában egyszerűen kitessékeltek bérelt szobájából valakit csak azért, mert »külföldi vendégek érkeztek és azoknak kell a szoba«. Így írja a panasztevő s könnyen el tudjuk képzelni, hogy lényegében így is történt a dolog.

Ez a kurta-furcsa elbánás, a szállodai személyzet zord, rögtönítelő bíráskodása ugyanis jól jellemzi az állapotot, melyben leledzünk. Fürdőhelyeinken, világszép üdülőinkben, kávéházi és szállóvendégek körében évek óta egyre intenzívebb hangerővel harsan fel a panasz a külföldi vendégek teljesen megokolatlan favorizálása miatt. Nincs a világnak még egy zúga, ahol ennyi dédelgetéssel veszik körül az idegent, mint nálunk. Joggal vetődik fel a kérdés: miért? Miért különb a messziről jött turista, mint a hazai dolgozó?

Anyagi háttere a megkülönböztetésnek nincs. Mint egy nagy belgrádi szálloda egyik szakembere nemrég elárulta, a külföldiek bőkezűség szempontjából a mieink mögött maradnak. Nincsenek legendás »borraivalók«. Ellenkezőleg, az idegen meglehetősen a fogához veri a garast, akkor is ha történetesen gazdag ember. Ezt némiképen érthetővé teszik a világszerte fennálló valutakorlátozások is, melyek csak szűkre szabott költőpénz áthozatalát engedik meg. Ezenfelül az idegen, ugyancsak az előbb említett szakember tapasztalatai szerint, igényesebb, követelőbb, kritikusabb, sőt szeszélyesebb.

Mégis neki áll a világ. Nehéz ezt az érthetetlen kultuszt, a kényeztetés e felsőfokát magyarázni. Sehol oly olcsó pénzért nem nyaralnak, vagy turisztáskodnak mint nálunk s ráadásul még körül is rajongják őket. Minden előnyben részesítjük, kidobjuk a kedvéért a belföldi szobabérlőt is, szegényt. Alapjában mindenesetre tiszteletreméltó az a törekvés, mely vendégszerető szívéllyességgel, egyenkint, vagy tizenként kíván barátokat toborozni hazánknak, de az ilyen vendégünneplés túllő a célon. A turista még azt találja hinni, hogy ő roppant fontos személy, akinek lesik a kívánságát s aki ettől csak — begombolkozik. Anyagilag is lelkileg is.

Talán az lenne helyesebb, ha iparüzőink a vendéglátás területein több önérzettel vértéznék fel magukat a közeledő idegenforgalmi idényre. Legyünk vendégszeretőek, éljen nálunk olcsón, jól, kellemesen a turista, vagy fürdővendég, de ne faragjunk belőle bálványt, s ne dobjuk ki kedvéért a belföldi utast, akinek mégis csak több joga van hazánk kényelmeihez és kellemességeihez, mint az idelátogató idegennak.

Efajta kultusz különben, sehol a világon nincs. Ellenkezőleg. A nyugat egyes országaiban bizonyos lenézés kíséri a jövevény szerény lépteit. Különösen, ha olyan országból érkezik, melynek pénzegysége nem tartozik a nemzetközi valutatőzsdék primadonnaértékei közé. Magyarán: a gyengébb valutájú idegennel a kutya se törődik odakint. Nem szólván arról, hogy drága pénzzel kell megfizetni sok mindent, amit itt kézséggel és ingyen nyújtunk.

Tehát: több jogos rátartiságot, valamivel nagyobb adag önérzetet az idegenforgalomban; — ezt kívánja nemcsak a nemzeti büszkeség, de a kommerciális megfontolás.

KISPAJTÁS A KOCSIÚTON

Ne csodálkozz nyájas olvasó, ha most bocsánatot kérek tőled, megfogom a kezedet és kivezetlek az utcára.

Nézd ezt a sok pulyát! Hat, öt négy sőt három éves csöppségek. Én rég nézegetem őket, fel-felijedezve amint egyik-másikuk az utolsó tizedminutumban siklik ki a kocsiúton, nehéz teherautók, csikorgó villamosok, tántorgó szekerek fenyegetéséből. Egy rebbenés s vége! A gördülő halál menten elkapja.

Közben ámulok, milyen hidegen hagyják efajta látványok embertársaimat. A megszokás szemfedője borul az egészsre. De te próbálj velem, szóra-

kozottság nélkül, fogyelmesen szemlélni, mindjárt érzed, amint végigszalad a hideg a lelkeden.

Gyerekek! Nem is elhagyott, rongyos gyerekek. Csinosan felöltöztette őket, meleg kabátba, cipőcskébe csomagolta a szülői gond, még kendő is csavarodik a nyakacskájuk körül. Csak arra nem futott a belátásból, hogy a kocsiútnál valamivel alkalmasabb napközi otthont találjon ki szegénykéknak. Figyeld csak. Az egyik karikát kerget a síneken, még hozzá a száguldó villamos előtt, a másik labdával cselekszi ugyanazt az autók között. Kergetőznek, veszekszenek a kocsiúton. Mindig ott. A járda nem elég érdekes nekik. Oda csak félreállnak egy-egy átvonuló hullám előtt, azután hajrá, megint ki a porondra! A kocsiútra.

Nézd ezeket a butácska verébéleteket s ismerd el, hogy valami forgalmi-karszalagos jótündér óvja őket. Nem lehet ez másként. Hisz az esetek kilencvenkilenc százalékában csakugyan sikerül baj nélkül elugraniok. A hátralévő egy százalékról viszont ne beszéljünk. Erről bővebbet az újság »Gyermekek gázolt az autók« című tudósításaiban.

Ugyan mit gondolsz, miért nézi mindezt tétlenül a milicista? Miért nem avatkozik be? Megmodom. Azért mert úgyis hiába tenné. Megint csak összeverődnének, mint a szétriasztott verébhad. Azért mert egyéb dolga van. Mert nincs rá utasítása s mert megszokta a cikázó apróságokat. A milicistától itt nincs mit várni.

Menjünk tovább. Mit gondolsz, ki fiai, leánykái tulajdonképen ezek a serdületlenek? Úgy van, ezt igazán nem nehéz kitalálni. Dolgöző emberek gyerekei; szüleik egész nap távol vannak s nincs módjukban felügyelni. Mit mondasz? Hogy mindez énnélfogva elkerülhetetlen rossz? Szó sincs róla. Rossz, de korántsem elkerülhetetlen. A szülő elfoglaltsága nem mentéség. Illerve: legfeljebb magának a szülőnek mentsége. Csakhogy mi is itt vagyunk ám, kedves olvasó! Én, te ő, mindnyájan, az egész familia, akit úgy hívnak: társadalom. Azaz, dehogyan is vagyunk itt! Ha itt lennénk, most nem beszélgetnénk ilyesmirel mi ketten. Régesrég megtisztítottuk volna az utcát a gyerektől és a gyereket az utcától. Az utcának tudniillik nemcsak testi, hanem lelki veszélygócái is vannak. De erről most ne essék szó.

Rendben van. A szülő nem hibás. De hiszed-e te, hogy a mi társadalmunk, elfoglalt szülők gyerekének nem talált ki biztonságosabb menedéket a kocsiútnál? Nevetséges feltevés úgy-e? Hiszen itt vannak a cseppet se túlszűfolt ovodák, napközi-otthonok, foglalkoztatók, játszóterek. Itt van a gyermekvédelem egész apparátusa. Tessék? Hogy nyitott kapukat döngöttek? Hogy ilyesmire felesleges felhívni a figyelmet, mert a gyermekvédelem résen van? S hogy mindaz ami a gyerekek épségének óvása, foglalkoztatása és lelki higiéniaja terén megvalósítandó volt, megvalósult vagy a megvalósulás útján halad?

Lehet. Elméletben lehet. Az utcán nem. Az utca egyelőre tele van szőke és barna, síró és nevető, maszatos és kevésbé maszatos kispajtással. Azt hiszik szegények, játszanak. Az ám! Játszanak, de az életükkel!

Pedig — s ebben ugy-e egyetértünk, kedves olvasó — ez az élet a mi — jövőnk. Arra való, hogy egykor gépkocsit építsen és élvezzen, nem pedig, hogy — elvérezzen alatta.

PÁRIS PAPÍRBÓL

Tulajdonképen minden idegen város régi ismerős. Könyvolvasó ember, ha szobájából se mozdul ki, elviszik a könyvek gyorsvonatai Róma ódon pompája közé épp úgy, mint Barcelóna buja ege alá, London arisztokratikus forgásába csak úgy, mint Páris verssorokat dübörgő aszfaltjára. Hány olvasmány, élmény fűződik különösen Párishoz! S milyen makulátlan, milyen hibátlan ez a papíros-Páris. A valóság, amelynek salakja is van: a kiábrándulás, mindig mögötte marad. Amikor az ember a maga lábán áll meg a Concorde-tér sarkán, akármilyen lenyűgöző látvány, mindig hátrányosan üt el a bennünk élő Concorde-tól; tüzei a kormos estében halványabbak azoknál, amelyeket fantáziánk gyújtott szökőkútja körül.

A valóság itt kontár, a képzelet — művész. Közel lépsz, egész közel az ezerszer megénekelte Diadalív köcsipkéihez s látod: koromkupacok ülnek a domborműveken, a boltív méltóságos hajlatát omladozó malterdarabok éktelenítik. Mennyivel szebb, fehérebb, hibátlanabb, halhatatlanabb és romolhatatlanabb a te régi, sohasem látott, csak emléked sejtjeiben sejlő építménye. A kedves, régi könyvek Diadalíve, mely nem málló kőből, hanem fantáziából épült.

Ezzel a valóságadta törpüléssel számolni kell, mielőtt barmit megnézel. Valósággal békét kell teremtened bensődben. Megegyezéses tékét az irodalmi élmény s a látvány között.

Így, kompromisszumok kerülőin át, kezdődik az ismerkedés a legcsillogóbbá idealizált várossal: Párisal is. De rövidesen ráésszél az ember, hogy az igazságnak is van színsora, a zsugorodásnak varázsa, a koromnak költészete. S igazán eljutni oda, ahova eddig könyvek kerítései mögül bámészkodtunk, hatalmas előny mégis! Mert itt van az — ember. Az embert csak kicsinyítheti a könyv. Szemébe nézni, életében olvasni csak akkor birsz, ha melléje telepszel, megszólítod, az írói ábrázolás csillagtavolságából a csengő hang talajára csalogatod.

Az ember mégsem könyvélmény. S ha valaki, embert ismerni indul útnak, könnyen kiheveri a kövek hálátlanságát.

Lám, hány fordultatos mesét szóttek már a párisi háztömbök köré. Mégis csak az az igazi, amit magad veszel észre. Talán száz helyszíni leírást is olvastam például a párisi mulatónegyed: a Montmartre mastix-szagú, fülledt éjszakáiról. S mégis, mennyivel feledhetetlenebb a jelenetek, melyeket magam fedeztem fel. Ki rögzítette meg nekem Páris írói közül például a repülő-razziát, amibe véletlenül cseppentem. Soha könyvből meg nem ismerhettem a szegény, tarkaruhás utcalány kétségbeesésbe hervadó mosolyát, akit sok-sok társnőjével, előttem lökdöstek a rendőrautók sötétségébe fehér-gumibotos-márványarcú policajok.